

УДК 316.6

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ З
КРИТЕРІО СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КУРСАНТІВ РІЗНИХ КУРСІВ**

© **Гура С.О., Кіневич М. В.**

Національний університет цивільного захисту України

Інформація про авторів:

Гура Світлана Олександрівна ORCID: 0000-0001-5617-5238; gurasvetlana@mail.ru кандидат педагогічних наук; викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах діяльності, Національний університет цивільного захисту України, вул. Чернишевська 94, м. Харків, 61023

Кіневич Маргарита Вікторівна [ORCID: 0000-0001-6848-4564](#); margarita-kin@mail.ru студентка IV курсу, соціально-психологічний факультет, Національний університет цивільного захисту України, вул. Чернишевська 94, м. Харків, 61023

Стаття присвячена проблемі безпеки освітнього середовища у ВНЗ. Розглянуто поняття безпеки, соціальної безпеки та психологічної безпеки. Автори аналітично досліджують особливості психологічної безпеки освітнього середовища, безпеки освітнього середовища ВНЗ, безпеки освітнього середовища військового ВНЗ. Практично вивчено стан психологічної безпеки в Національному університеті цивільного захисту України на факультеті пожежної безпеки в курсантів I та IV курсів навчання та рівні задоволеності та ставлення до освітнього середовища в університеті. Визначено ставлення курсантів до освітнього середовища в університеті цивільного захисту та визначено рівні задоволеності життям курсантів різних курсів навчання НУЦЗУ

Показники безпеки освітнього середовища курсантів різних років навчання дозволяє зробити висновок про те, що в цілому освітнє середовище навчального закладу не є психологічно травматичним для них.

Ключові слова: безпека, соціальна безпека, психологічна безпека, освітнє середовище, психологізація освітнього середовища, психологічні ризики, курсанти.

Гура С. А., Кіневич М. В. «Психологический мониторинг образовательной среды НУЦЗУ по критерию социальной безопасности курсантов разных курсов».

Статья посвящена проблеме безопасности образовательной среды в вузе. Рассмотрены понятие безопасности, социальной безопасности и психологической безопасности. Авторы аналитически исследуют особенности психологической безопасности образовательной среды, безопасности образовательной среды вуза, безопасности образовательной среды военного вуза. Практически изучено состояние психологической безопасности в Национальном университете гражданской защиты Украины на факультете пожарной безопасности у курсантов I и VI курсов. Определены отношение курсантов к образовательной среде в университете гражданской защиты и определены уровни удовлетворенности жизнью курсантов разных курсов обучения НУЦЗУ. Показатели безопасности образовательной среды курсантов разных лет обучения позволяет сделать вывод о том, что в целом образовательная среда учебного заведения не является психологически травматичной для них.

Ключевые слова: безопасность, социальная безопасность, психологическая безопасность, образовательная среда, психологизация образовательной среды, психологические риски, курсанты.

Hura S.O. Kinevich M. V. «The Psychological monitoring of the NUTsZU educational environment by criterion of social safety of different courses' cadets». This article is devoted to a problem of safety of the educational environment in the higher educational establishment. Concept of safety, social safety and psychological safety are considered. Many authors investigate features of psychological safety of the educational environment, safety of the educational environment of higher educational establishment, safety of the educational milieu of the military higher education institution. At the faculty of fire safety of the I and VI courses cadets studying practically the condition of psychological safety at National university of civil protection of Ukraine and levels of satisfaction and the relation to the educational environment at university is almost studied. The ratios of students for the educational environment at the University of Civil Protection are determined and the levels of life satisfaction of students from different courses NUGZU training are determined too. The safety record of the educational environment of students in different years of study is allowed to deduce an inference that the overall educational environment of the institution is not psychologically traumatic for them.

Keywords: safety, social safety, psychological safety, educational environment, psychologization of the educational environment, psychological risks, cadets.

Постановка проблеми. Ознакою сьогодення є посилення уваги до психологічної безпеки освітнього середовища. Радикальні соціальні, політичні та економічні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, ускладнюють умови життя кожної людини, змінюють соціокультурну ситуацію, яка впливає на становлення і розвиток особистості. У таких умовах питання безпеки людини постає на перше місце як у державній політиці, так і в системі освіти.

У сучасній психолого-педагогічній практиці стає очевидним, що учні, перебуваючи в стрімко мінливих умовах зовнішнього середовища, зокрема освітнього, потребують допомоги та підтримки. Вивчення психологічної безпеки стало однією з найбільш актуальних проблем, що зумовлено впливом чинників, які порушують стан психологічної безпеки та психологічної захищеності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Помітний внесок в осмислення психології освітнього середовища внесли В.В. Авдєєв, Б.Г. Ананьєв, Г.М. Андрєєва, Л.Ф. Бурлачук, І.В. Дубровіна, С.І. Ісаєв, Е.А. Клімов, Б. Краус, Б.Ф. Ломов, В.А. Левін, М.В. Осорина, А.А. Реан, В.І. Слободчиков, Д.І. Фельдштейн, Е. Фромм, Д. Б. Ельконін, В.А. Ясвін тощо. Згадані вчені вивчали проблему створення умов, при яких освітнє середовище буде психологічно найбільш безпечним, аналізували роль спадкових та соціальних факторів у процесі формування особистості.

Істотний інтерес для вивчення соціально-психологічної безпеки освітнього середовища представляють роботи К.А. Абульхановой-Славської, А.Г. Асмолова, І.А. Баєвої, Р.Б. Гігельмахера, А.І. Донцова, А.Л. Журавльова, Н.Л. Іванової, М.М. Кашапова, В.І. Назарова, Б.Д. Паригін, В.В. Рубцова, А.Л. Свенціцького, І.Р. Сушкова, Н.П. Фетіскіна та ін.

Постановка завдання. Метою нашої статті є проведення аналітичного огляду наукових понять - безпека, соціальна безпека та психологічна безпека; дослідження особливостей психологічної безпеки освітнього середовища, безпеки освітнього середовища ВНЗ, безпеки освітнього середовища військового ВНЗ; практичне вивчення стану психологічної безпеки в Національному університеті цивільного захисту України на факультеті пожежної безпеки в курсантів I та VI курсів навчання та рівні задоволеності та ставлення до освітнього середовища в університеті.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Розгляд феномена освітнього середовища здійснюється з позицій, пов'язаних із сучасним розумінням освіти як сфери соціального життя, а середовища як фактора освіти. У найзагальнішому сенсі «середовище» розуміється як оточення, як сукупність умов і впливів, які оточують людину.

С.В. Алексеев зазначає, що середовий підхід дозволяє визначати вплив факторів середовища на функціонування та розвиток, розглянутих системних утворень та навпаки: вплив системних утворень на стан й якість навколишнього середовища (в освітньому закладі – середовища освітнього) [8].

Середовий підхід базується на розумінні феномена освітнього середовища - його утриманні, структури, закономірностей формування і розвитку. Поняття «освітнє середовище» сьогодні стало ключовим, як в педагогічних дослідженнях, так й в освітній практиці.

Освітнє середовище - цілісна якісна характеристика внутрішнього життя школи, що представляє собою сукупність усіх можливостей навчання, виховання і розвитку особистості, причому можливостей як позитивних, так і негативних.

Слід зазначити, що смислова ідея освітнього середовища не є абсолютно новою. Так, ще в XV столітті Лоренцо Валла, видатний італійський гуманіст, виділив п'ять найважливіших умов для навчання: «спілкування з освіченими людьми», «наявність книг», «зручне місце», «вільний час», «душевний спокій».

Психологи осмислюють освітнє середовище через систему впливів на особистості учнів і педагогів. Наприклад, В.А. Ясвін визначає освітнє середовище як систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторовому оточенні.

Автор підкреслює детермінуючу роль освітнього середовища у формуванні особистості. При цьому, на думку автора, сама особистість має можливості впливу на освітнє середовище [5].

В.І. Слободчиков розглядає освітнє середовище як предмет та як ресурс спільної діяльності й виділяє два основних її показники: насиченість (ресурсний потенціал) і структурованість (спосіб організації) [6].

Багато вчених висловлювали свої думки стосовно освітнього середовища в школі, де особа проводить 11 років життя, навчання, виховання. Але потреба в безпеці стає домінуючою в умовах соціальної дезорганізації, радикальних суспільних змін не тільки в школі, але й у ВНЗ.

Поняття «безпека», «психологічна безпека освітнього середовища» розглядається як стан цього середовища, що створює захищеність, сприяє задоволенню потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, що забезпечує психічне здоров'я включених до неї учасників.

Безпека – це явище, що забезпечує нормальний розвиток особистості. Потреба в безпеці є базовою в ієрархії потреб людини за відомим вченим психологом А. Маслоу, без часткового задоволення якої неможливий гармонійний розвиток особистості, досягнення самореалізації в соціумі [12].

Традиційно під безпекою розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Соціальна безпека – це стан захищеності інтересів особи, суспільства та держави від впливу загроз національної безпеки. Забезпечення соціальної безпеки – це створення умов для нормального функціонування систем соціального життєзабезпечення населення, регулювання соціальних процесів з урахуванням соціальних пріоритетів, збалансування соціальних пропорцій та недопущення соціальних деформацій, які можуть стати причиною соціальної нестабільності та загальмувати соціально-економічний розвиток держави.

Соціальна безпека, в структуру якої входить психологічна безпека особистості, означає ефективне виконання соціальними інститутами своїх функцій, спрямованих на задоволення потреб, інтересів, цілей населення країни.

Поняття психологічної безпеки розглядається вченими неоднозначно. Так, наприклад, Т.С. Кабаченко розглядає психологічну безпеку як самостійне вимірювання в загальній системі безпеки, є стан інформаційного середовища й умови життєдіяльності суспільства, що не сприяє порушенню психологічних передумов цілісності соціальних суб'єктів, адаптивності їх функціонування та розвитку [7]

І.А. Баєва під психологічної безпекою розуміє стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні, що створює референтну значущість середовища і забезпечує психічне здоров'я включених в неї учасників [1].

Таким чином, психологічна безпека, як стан збереження психіки, передбачає підтримку певного балансу між негативними впливами на людину навколишнього середовища і його стійкістю, здатністю подолати такі дії власними ресурсами або за допомогою захисних факторів середовища.

Освітнє середовище будь-якого навчального закладу є частиною життєвого середовища людини. Навчальний заклад, як соціальний інститут суспільства, є суб'єктом безпеки. Воно здатне вибудувати свою локальну (приватну) систему безпеки через навчання і виховання.

Психологізація освітнього середовища з метою збереження та зміцнення здоров'я її учасників, створення в навчальному закладі безпечних умов праці та навчання можуть виступати альтернативою агресивності соціального середовища. Вважаємо, що важливою умовою зниження числа стресових ситуацій у педагогічній практиці є забезпечення психологічної безпеки при взаємодії учасників освітнього середовища.

Причини порушення психологічної безпеки освітнього середовища ВНЗ різноманітні. Найбільш поширені такі:

- трансформація особистості студента,
- соціально-психологічна деформація особистості викладача,
- трансформація педагогічного спілкування в механізм соціально-педагогічної віктимізації особистості.

Всі ці аспекти взаємопов'язані.

Наприклад, соціально-психологічна деформація особистості педагога веде до насильницьких стилів поведінки, це, в свою чергу, порушує взаємини між студентом і викладачем, запускає механізм конфронтації.

До відсутності безпеки освітнього середовища ВНЗ часто призводить ігнорування здоров'я зберігаючих технологій. У сучасній літературі та практиці здоров'язберігаючі технології розуміються як сукупність методів, спрямованих на охорону та зміцнення здоров'я учнів, на створення оптимальних моделей планування освітнього процесу, заснованих на пропорційному поєднанні навчального навантаження та різних видів відпочинку, на формування у свідомості учнів та педагогів цінностей здорового способу життя [14].

Потреба в безпеці домінує в напружених ситуаціях, спонукаючи людину всі сили мобілізувати на боротьбу із загрозою, а зовсім не на навчання та особистісний розвиток.

На думку вчених І.А. Баєвої та Г.В. Грачова, психологічну безпеку забезпечує відсутність необхідності захищатися, тобто всі ресурси, емоційні та когнітивні, особистість використовує не на оборону від небезпеки, а на творення, яке створює умови, що сприяють особистісному розвитку і гармонізації психічного здоров'я особистості.

При цьому вплив, пов'язаний із порушенням оптимального рівня психологічної безпеки особистості, викликає негативні психічні стани (емоції), спрямовані або на активне реагування, боротьбу із джерелом загрози (гнів, роздратування, зібраність), або на пасивне, придушення (смуток, вина, боязкість). Очікування погрози, осуду з боку оточуючих, безперервні стресові перевантаження викликають виснаження нервової системи і призводять до різних соматичних і функціональних захворювань.

Як показники психологічної безпеки освітнього середовища М.Ф. Сікач і Е.Е. Симанюк виділяють:

- низький рівень психологічного насильства;
- переважання діалогічної спрямованості суб'єктів спілкування;
- позитивне ставлення до основних параметрів освітнього середовища в усіх її учасників;
- переважання гуманістичної центрації у суб'єктів освітнього середовища;

- високий рівень задоволеності шкільним середовищем [16].

Таке психологічно безпечне освітнє середовище ВНЗ сприяє задоволенню та розвитку соціально орієнтованих потреб студента, збереженню та підвищенню його самооцінки, забезпечує більш повне розкриття особистісних потенціалів.

Освітнє середовище навчального закладу є частиною життєвого середовища людини. Навчальні заклади, як соціальний інститут суспільства, є суб'єктами безпеки та важливість вивчення психологічної безпеки особистості в освітньому середовищі полягає в тому, що навчальний заклад (школа, професійне училище, технікум, ВНЗ), включаючи в себе підростаюче покоління, дорослих і сім'ю, здатні будувати свою локальну (приватну) систему безпеки як через навчання і виховання, так і через рішення завдань розвитку.

Провідну роль в національних освітніх системах грає вища школа, що виступає як чинник підвищення якості людських ресурсів, нарощування інноваційного потенціалу суспільства, розвитку інших рівнів освіти. ВНЗ грають усе більш помітну роль у розробці сучасних гуманітарних і виробничих технологій, виконанні науково обґрунтованих технічних і соціокультурних проектів. Вища професійна освіта на сучасному етапі розвитку українського суспільства зазнає структурних змін і перебуває на новому рубежі свого формування і якісного реформування, що привносить в освітнє середовище нові ризики та погрози, що впливають в першу чергу на психологічну безпеку всіх суб'єктів освітнього процесу.

У зв'язку з цим захист безпосередніх учасників освітнього процесу від можливих ризиків (погроз) є державним завданням, яке прописане в законі «Про освіту».

Ці проблеми обумовлено наявністю в освітньому середовищі ВНЗ ризиків безпеки суб'єктів освітнього середовища в її психологічному аспекті: психологічного насильства у взаємодії та дискомфорту в міжособистісних стосунках на рівнях «викладач — студент», «студент — студент», «викладач — викладач». Створення комфортного освітнього середовища ВНЗ, де створені необхідні психолого-педагогічні умови для особистісного та професійного розвитку її суб'єктів, є важливим чинником забезпечення якості освітнього процесу в системі вищої професійної освіти.

У цьому контексті створення (підтримка, збереження) психологічної безпеки освітнього середовища ВНЗ нами розглядається як найважливіший ресурс, що оптимізує навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі, що забезпечує стан психологічної захищеності учасників освітнього процесу.

Сьогодні на перший план висувається завдання становлення таких психолого-педагогічних умов освітнього середовища, яке буде ресурсом особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу. Сучасні соціально-економічні обставини, в яких функціонує система вищої професійної освіти, вимагають зваженого реагування в ухваленні управлінських рішень у кожній конкретній освітній організації. Коли керівництво навчального закладу не займається цим питанням, то важко досягти, або й неможливо забезпечити психологічну комфортність та безпеку освітнього середовища навчального закладу.

Психологічно безпечне освітнє середовище як педагогічно організована система умов, впливів і можливостей необхідна для задоволення ієрархічного комплексу потреб усіх суб'єктів освітнього процесу у ВНЗ. Та трансформацій цих потреб у життєві цінності студентів (і викладачів ВНЗ), що забезпечує їхню активну позицію в освітньому процесі, їхній особовий розвиток і саморозвиток [10].

Психологічно комфортне і безпечне освітнє середовище у ВНЗ сприяє формуванню здорової, такої, що активно творить, соціально адаптованої особистості студента, сприяє зниженню нервово-психічної напруги і підвищує здатність до саморегуляції всіх суб'єктів освітнього процесу.

Психологізація освітнього середовища з метою збереження і зміцнення здоров'я її учасників, створення в освітній установі безпечних умов праці і навчання, захист від усіх форм дискримінації можуть виступати альтернативою агресивності соціального

середовища, психоемоційному та культурного вакууму, наслідком яких є зростання соціогенних захворювань. Важливою умовою зниження кількості стресових ситуацій у педагогічній практиці є забезпечення психологічної безпеки при взаємодії учасників освітнього середовища.

Сьогодні розробляються нові підходи до забезпечення психологічної безпеки освітнього простору вищого навчального закладу.

На думку Потапової Н.А., психологічна безпека освітнього середовища ВНЗ може розглядатися як захищеність від психологічного насильства у взаємодії її учасників за такими його структурних компонентів, як приниження, погрози, недоброзичливе ставлення, ігнорування і примус. Засобом забезпечення психологічної безпеки може виступати загальна задоволеність середовищними характеристиками, до яких можна віднести соціально-психологічну активність суб'єктів освітнього простору, можливість мати свою власну позицію, ініціативу, можливість зберігати особисту гідність і право на повагу, результатом якого є збереження психічного здоров'я викладачів, курсантів та студентів[4].

У науковій літературі запропонована класифікація з трьох груп психологічних ризиків, що дозволяє здійснювати оцінку рівнів психологічної безпеки освітнього середовища.

Першу групу ризиків утворюють ризики психологічного насильства.

У другу групу ризиків входить система взаємин з учасниками освітнього процесу, що перешкоджає задоволенню основних потреб в особистісно-довірчому спілкуванні.

Третю групу утворює система міжособистісних відносин з учасниками освітнього процесу, що перешкоджає визнанню референтної значущості освітнього середовища.

Психологічне насильство представляє основну загрозу психологічної безпеки освітнього середовища. Причинами психологічного насильства в освітньому середовищі можуть бути як середовищні умови, так і міжособистісні відносини курсантів, студентів та викладачів. Потапова Н.А. акцентує увагу на освітньому середовищі ВНЗ, де психологічна безпека являє собою одну з її психологічних характеристик, яка стає значущою проблемою в зв'язку з наявним психологічним насильством. Проблема насильства в освітньому середовищі ВНЗ, а, відповідно, й відсутність безпечного освітнього середовища, слід розглядати, як особливу. Автор вказує на безперечну необхідність створення умов психологічної безпеки в освітньому середовищі військових вузів, оскільки саме там здійснюється формування особистості майбутнього офіцера.

Разом з тим існує проблема недостатнього дослідження питань створення умов психологічної безпеки освітнього середовища ВНЗ, характеристик її учасників та характеру міжособистісних відносин, призводить до виникнення ситуації, коли в результаті впливу несприятливих психологічних факторів відбувається формування офіцера, нездатного якісно виконувати службово-професійні завдання.

До основних проявів психологічного насильства в освітньому середовищі вищого військового закладу можна віднести: публічне приниження; образа; висміювання; загрози; образливе обзивання; примус робити щось проти свого бажання; ігнорування; неповажне ставлення; недоброзичливе ставлення.

Як зазначає Потапова Н.А., «Причинами психологічного насильства в освітньому середовищі можуть бути як умови середовища, так і міжособистісні відносини курсантів, викладачів та командирів». У її дослідженнях вказується, що недостатня психологічна захищеність освітнього простору військових училищ впливає на зростання частоти проявів психологічного насильства, яке стає причиною віктимізації військовослужбовців.

Вчені Рубцов В.В. та Баєва І.А. відзначають, що тривалий негативний вплив створює емоційне напруження, а бажання його послабити провокує пошук сурогатних виходів. Зниження рівня психологічного насильства стає основним напрямком зі створення психологічної безпеки освітнього середовища.

Не менш важливою загрозою освітнього середовища ВНЗ є невизнання референтної значущості освітнього середовища навчального закладу, внаслідок чого студент або курсант буде нівелювати або ігнорувати цінності та норми навчального закладу. Як зазначає О.Б. Крушельницька, «функцію референтного об'єкта, з яким індивід співвідносить себе, може

виконувати як група членства або яка-небудь інша група, так і окрема людина (реальний або вигаданий)». Останньою загрозою є відсутність задоволеності в особистісно-довірчому спілкуванні та основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища.

Іншими словами страждає емоційна складова освітнього середовища, вона досить мізерна, соціально-психологічний клімат несприятливий. Все це призводить до таких проблем, як: емоційний дискомфорт; небажання висловлювати свою точку зору та думку; неповажне ставлення до себе; втрата особистої гідності; небажання звертатися за допомогою; неухважність до прохань і пропозицій, зниження емпатійного ставлення до оточуючих людей.

Важливо розуміти, що психологічні загрози, що порушують емоційно-особистісне благополуччя, у свою чергу, роблять негативний вплив на ставлення учнів до освітнього середовища, зокрема до негативного емоційного ставлення до процесу навчання і порушенню особистісної адаптації.

У роботі Козлової О.В. проведено аналіз зарубіжних досліджень із проблеми психологічних ризиків у освіті. Автор доходить висновку, що розглянутій проблемі приділяється велика увага з боку наукового співтовариства за кордоном, що пояснюється практичним значенням проблеми психологічного ризику і особливою важливістю для педагогів, психологів, соціальних працівників та інших фахівців, чия діяльність пов'язана з наданням допомоги учням, потрапили у важкі життєві ситуації або страждають порушенням здоров'я.

Важливо розуміти, що загрози психологічної безпеки освітнього середовища ВНЗ зумовлюють зміст самого феномена «психологічної безпеки освітнього простору». Під психологічною безпекою розуміється стан освітнього середовища, вільного від прояву психологічного насильства у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні, що створює референтну значимість середовища і забезпечує психічне здоров'я включених до неї учасників.

Публікацій із вивчення проблем психологічної безпеки освітнього простору у ВНЗ цивільного захисту немає, тому ми вважаємо важливим та доцільним дослідження освітнього середовища курсантів Національного університету цивільного захисту України.

Метою нашого дослідження є вивчення стану психологічної безпеки курсантів різних курсів навчання. Для рішення цієї проблеми ми ставимо декілька завдань. По-перше, виявити рівні задоволеності, захищеності та відношення до освітнього середовища студентів, курсантів Національного університету цивільного захисту України. По-друге, проаналізувати рівні задоволеності, захищеності та ставлення до освітнього середовища студентів, курсантів на різних курсах навчання Національного університету цивільного захисту України. У групу досліджуваних увійшли курсанти I та IV курсів факультету пожежної безпеки. Вік досліджуваних 17 – 22 років. Усього в дослідженні брала участь 41 особа (25 осіб I курсу та 16 осіб IV курсу).

Для вирішення цих завдань нами були використані такі методики: «Психологічна безпека освітнього середовища» І.А. Баєвої, «Вивчення задоволеності учнів життям під час навчання» А.А. Андрєєва.

Використання даних методик дало можливість отримати широку інформацію для аналізу та подальших міркувань; не тільки окремі результати задоволеності, захищеності та ставлення до освітнього середовища студентів, курсантів, а ще групові результати задоволеності, що є досить міцним фундаментом для того, щоб робити висновки.

Досліджуючи задоволеність курсантів та студентів життям у НУЦЗУ, використовували методику «Вивчення задоволеності учнів життям під час навчання» А.А. Андрєєва. Методика «Вивчення задоволеності учнів життям під час навчання» А.А. Андрєєва складається з 10 питань та надає можливість вивчити думку як окремого курсанта, так і думку групи за допомогою обчислення показника задоволеності учнів життям під час навчання. Показник задоволеності має свою шкалу:

низький рівень задоволеності учнів життям під час навчання 0-2,5;

середній рівень задоволеності учнів життям під час навчання 2,6-2,9;
високий рівень задоволеності учнів життям під час навчання 3-4.

У ході дослідження були отримані такі результати: за результатами опитування та обчислювання ми на I курсі виявили коефіцієнт задоволеності – 3. За шкалою методики це високий рівень задоволеності. Спробуємо пояснити цей результат: курсанти-першокурсники задоволені, що вони вступили до університету, навчаються вони без особливих труднощів; на питання з 2 по 9, ми одержали високі оцінки; на питання 1 та 10 досить нейтральні, життя курсанта для них нове та цікаве. Результати на четвертому курсі відрізняються від першого, на IV курсі коефіцієнт задоволеності – 2,3, за шкалою це середній рівень задоволеності життям під час навчання. За аналізом результатів на кожне питання четвертокурсники відповіли на питання за номером 2, 7, 8, 9 – показники високі, а на питання 1, 3, 4, 5, 6, 10 більш нейтральне, але зустрічаються й негативне висловлювання. Ми вважаємо, що цьому є кілька причин:

1. Це час, коли курсанти працюють над дипломом бакалавра, це новий та відповідальний вид навчальної діяльності.

2. Четвертий курс – це вік курсанта 20 – 22 років, в цей період курсанти схильні скоріше до індивідуального способу спілкування, ніж до групового, а отже, відчувають втому від групової діяльності. Ми можемо припустити, що є й інші причини незадоволеності, але ця методика відповідає лише на певні питання.

Узагальнюємо результати за методикою «Вивчення задоволеності учнів життям під час навчання» А.А. Андрєєва, показник рівня задоволеності курсантів I курсу вищий, ніж IV курсу навчання.

Для більш детального та глибокого вивчення захищеності та ставлення курсантів до освітнього середовища НУЦЗУ ви використовуємо методику Баєвої І.А. «Психологічна безпека освітнього середовища», що дозволяє провести моніторинг психологічної безпеки освітнього середовища на основі експрес-діагностики. Це дозволить контролювати якість психологічних умов, в яких здійснюється навчання та виховання. Авторка розробила анкету-опитувальник «Психологічна безпека освітнього середовища» окремо для учнів, викладачів та батьків. Ми будемо використовувати анкету-опитувальник для учнів. Результати, отримані після обробки, дають зворотній зв'язок від суб'єктів освітнього процесу, дозволяють виявити позитивні і негативні тенденції в освітньому середовищі університету.

За допомогою методики І.А. Баєвої «Психологічна безпека освітнього середовища» можна виявити декілька критеріїв: «ставлення до освітнього середовища», «захищеність від одногрупників», «захищеність від викладачів» та «задоволеність життям у ВНЗ». Отже, отримані в ході дослідження данні I та IV курсів можна представити для наочності у вигляді таблиць.

Таблиця 1

Відношення курсантів різних курсів НУЦЗУ до освітнього середовища
(кількість осіб)

Курс	I курс	IV курс
Характеристика		
« + » позитивне відношення	23	14
« – » негативне відношення	0	2
« +/- » нейтральне відношення	2	0

За одержаними результатами можна сказати, що переважно студенти та курсанти різних курсів задоволені навчанням у НУЦЗУ. Такі показники можуть характеризувати певний стан захищеності курсанта від погроз його достоїнству, душевному благополуччю, позитивному світосприйняттю у ВНЗ. На негативне та нейтральне відношення припадає

усього по дві особи, тому можна зробити висновок, що ці особи в групі обрали роль аутсайдерів та мало контактують з оточуючими.

Таблиця 2

Рівні захищеності курсантів та студентів НУЦЗУ різних курсів від одногрупників та викладачів (кількість осіб)

Захищеність, за роком навчання	Захищеність від одногрупників		Захищеність від викладачів	
	I курс	IV курс	I курс	IV курс
Рівень				
Дуже високий	10	6	13	5
Високий	12	3	11	6
Середній	1	4	1	3
Низький	2	1	0	1
Дуже низький	0	2	0	1

За одержаними результатами що представлені для наочності у таблицю № 2 можна сказати, що курсанти I курсу відчують себе більш захищеними від негативного спілкування та впливу зі сторони одногрупників ніж курсанти IV курсу. Хоча невелика кількість осіб вважають себе мало захищеними, все одно необхідно звернути увагу на клімат та соціальні стосунки в групах I та IV курсів.

Щодо захищеності від викладачів, то I курс також вважають, що викладацький колектив цілком коректно ставиться до курсантів та студентів. Такі викладачі можуть цілком забезпечити навчальний процес без образ та приниження. Якщо розглянути показники IV курсу, то вони мають зовсім протилежний характер. Але, не дивлячись на те, що високі показники превалюють, не можна не звернути увагу на тих осіб, які вважають, що до них ставлення зі сторони викладацького колективу не найкраще. Такі показники ймовірні, адже викладачі, які ведуть предмети у I та IV курсів, різні й за фахом, за видом служби, вільнонаймані та військовослужбовці, за освітнім рівнем, та й предмети, які вони викладають, мають своєрідну специфіку, переважно це професійноорієнтовані предмети. Тому треба звернути увагу на захищеність студентів та курсантів від негативного ставлення з боку викладачів на IV курсі.

Таблиця 3

Задоволеність життям курсантів та студентів різних курсів НУЦЗУ (кількість осіб)

Курс	I курс	IV курс
Рівень		
Дуже високий	14	7
Високий	11	3
Середній	0	5
Низький	0	0
Дуже низький	0	0

Дані таблиці свідчать про те, що рівні задоволеності життям курсантів та студентів на I та IV курсах знаходяться на високих рівнях. Середньостатистичні показники безпеки освітнього середовища курсантів різних років навчання дозволяє зробити висновок про те, що в цілому освітнє середовище навчального закладу не є психологічно травматичним для них. У цілому по групах спостерігається норма показників за всіма шкалами. Дані результати говорять в цілому про оптимістичний погляд курсантів до світу, оточуючих людей та себе самого, що сприяє більшій психологічній стабільності та успішності в повсякденному житті. Такі показники дають сприятливий настрій на благополуччя та стабільності на факультеті університету. Отже, можна говорити про сприятливий емоційний стан курсантів та студентів, переважання позитивного настрою на навчання, про

високу задоволеність своїми навчальними результатами, що підтверджують результати першої методики.

Висновок: У сучасному суспільстві можна виділити принципово нові небезпеки, які актуалізують потребу в психологічному осмисленні проблеми безпеки і ставлять завдання інтенсифікації психологічних досліджень і практичних розробок у цьому напрямку.

Сьогодні є підстави говорити про виникнення нового напрямку - психологія безпеки, в рамках якого виконуються як теоретичні дослідження, так і практичні програми із забезпечення психологічної безпеки людини в різних соціальних сферах.

Таким чином, актуальність даної теми обумовлена тим, що у своїй практичній діяльності педагоги та психологи стикаються з тими чи іншими порушеннями психологічного здоров'я учасників освітнього процесу. Саме постійний моніторинг психологічної безпеки освітнього середовища на основі експрес-діагностики дозволяє контролювати якість психологічних умов, у яких здійснюється навчання і виховання.

Перспективи подальших досліджень. Результати та висновки з моніторингу освітнього середовища НЦЗУ з питання психологічної безпеки, які ми представили у цій статті є попередніми результатами нашого дослідження. У подальшій роботі ми плануємо завершити дослідження безпеки освітнього середовища на інших факультетах університету, узагальнити отримані результати. Також вважаємо за необхідне розробити рекомендації для організації і для регулювання безпечного освітнього середовища в НУЦЗУ на всіх рівнях управління навчального закладу: ректорат, керівники факультетів, деканат, офіцери курсової ланки, куратори груп, сектор психологічного забезпечення. Основними завданнями організації безпечного освітнього середовища в НУЦЗУ будуть:

— виявлення чинників ризиків порушення для психолого-педагогічних умов безпеки освітнього середовища в умовах освітнього процесу;

— обґрунтування умов організації безпечного освітнього середовища та вимоги до розробки її ефективної структури;

— розробка погодженого з викладачами, адміністрацією та курсантами, студентами плану дій (методів, технологій) із перетворення навчально-виховного середовища в середу психологічно безпечну, комфортну, сприятливу для соціалізації, вчення, виховання і всебічного розвитку студента.

Таким чином, вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що основою забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища ВНЗ є прогнозування, виявлення, регуляція та ліквідація небезпек та тих ризик, що виникають в освітньому процесі.

Список використаних джерел

1. Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании [Текст] / И. А. Баева. – Санкт-Петербург, 2002.
2. Гуревич П. С. Психология чрезвычайных ситуаций [Текст] / П. С. Гуревич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 494 с.
3. Деулин Д. В. Специфика психологической безопасности образовательной среды высшего учебного заведения МВД [Текст] / Д. В. Деулин // *Современное образование*. – 2013. – № 3. – С. 67-89.
4. Зеркалов Д. В. Социальная безопасность [Электронный ресурс] : монография / Д. В. Зеркалов. – Электрон. данные. – К. : Основа, 2012. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. требования: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/2000/XP; AcrobatReader 7.0.
5. Кисляков П. А. Образование и здоровье в педагогическом вузе: опыт реализации и проблемы качества [Текст] / П. А. Кисляков // *Стандарты и мониторинг в образовании*. – 2010. – № 2. – С. 25-31.
6. Кисляков П. А. Формирование толерантности и профилактика идеологии экстремизма в молодежной среде [Текст] / П. А. Кисляков // *Современные исследования социальных проблем* : электронный журнал. – 2011. – № 3. – Режим доступа: <http://sisp.nkras.ru/issues/2011/3/kislyakov.pdf>. – (Дата обращения: 20.10.2011).
7. Кабаченко Т. С. Психология управления [Текст] / Т. С. Кабаченко. – М., 2000.

8. Костецкая Г. А. Средовый подход в образовании: безопасная образовательная среда современной школы [Текст] / Г. А. Костецкий // Молодой ученый. — 2014. — № 18.1. — С. 49-51.
9. Леви В. Л. Приручение страха [Текст] / В. Л. Леви. — М. : Метафора, 2002. — 192 с.
10. Лызь Н. А. Безопасность человека с позиции системной устойчивости [Текст] / Н. А. Лызь // Известия Южного федерального университета. — 2008. — N 6. — С. 66-69.
11. Надеждина В. Практическая психодиагностика. Тесты и методики [Текст] / В. Надеждина. — Минск : Харвест, 2011. — 640 с.
12. Маслоу А. Мотивация и личность ТХТ [Текст] / А. Маслоу ; перевод. с англ. А. М. Татлыбаевой. — СПб. : Евразия, 1999. — 478 с.
13. Осин Е. Н. Измерение позитивных и негативных эмоций: разработка русскоязычного аналога методики PANAS [Текст] / Е. Н. Осин // Психология : журнал Высшей школы экономики. — 2012. — N 4. — С. 91-110.
14. Секач М. Ф. Психология здоровья [Текст] / М. Ф. Секач. — М., 2003.
15. Семикин В. В. Психологическая культура в образовании человека [Текст] / В. В. Семикин. — Санкт-Петербург, 2002.
16. Сыманюк Э. Э. Психологическая безопасность образовательной среды [Текст] / Э. Э. Сыманюк. — М., 2004.

References

1. Baeva, IA 2002, *Psihologicheskaja bezopasnost v obrazovanii*, Sankt-Peterburg.
2. Gurevich, PS 2012, *Psihologija chrezvychajnyh situacij*, JuNITI-DANA, Moskva.
3. Deulin, DV 2013, 'Specifika psihologicheskoy bezopasnosti obrazovatelnoj sredy vysshego uchebnogo zavedenija MVD', *Sovremennoe obrazovanie*, no. 3, pp. 67-89.
4. Zerkalov, DV 2012, *Socialnaja bezopasnost*, Jelektronnyj resurs, Osnova, Kiev.
5. Kisljakov, PA 2010, 'Obrazovanie i zdorove v pedagogicheskom vuze: opyt realizacii i problemy kachestva', *Standarty i monitoring v obrazovanii*, no. 2, pp. 25-31.
6. Kisljakov, PA 2011, 'Formirovanie tolerantnosti i profilaktika ideologii jekstremizma v molodezhnoj srede', *Sovremennye issledovanija socialnyh problem (jelektronnyj zhurnal)*, no. 3, viewed 20.10.2011, <<http://sisp.nkras.ru/issues/2011/3/kislyakov.pdf>>.
7. Kabachenko, TS 2000, *Psihologija upravlenija*, Moskva.
8. Kosteckaja, GA 2014, 'Sredovoj podhod v obrazovanii: bezopasnaja obrazovatel'naja sreda sovremennoj shkoly', *Molodoy uchenyj*, no. 18.1, pp. 49-51.
9. Levi, VL 2002, *Priruchenie straha*, Metafora, Moskva.
10. Lyz, NA 2008, 'Bezopasnost cheloveka s pozicii sistemnoj ustojchivosti', *Izvestija Juzhnogo federal'nogo universiteta*, no. 6, pp. 66-69.
11. Nadezhdina, V 2011, *Prakticheskaja psihodiagnostika. Testy i metodiki*, Harvest, Minsk.
12. Maslou, A 1999, *Motivacija i lichnost TXT*, Evrazija, Sankt-Peterburg.
13. Osin, EN 2012, 'Izmerenie pozitivnyh i negativnyh jemocij: razrabotka russkojazychnogo analoga metodiki PANAS', *Psihologija. Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki*, no. 4, pp. 91-110.
14. Sekach, MF 2003, *Psihologija zdorovja*, Moskva
15. Semikin, VV 2002, *Psihologicheskaja kultura v obrazovanii cheloveka*, Sankt-Peterburg.
16. Symanjuk, JeJe 2004, *Psihologicheskaja bezopasnost obrazovatelnoj sredy*, Moskva.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2015р.